

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

На правах рукопису

Тукало Алла Вікторівна

Правова культура депутатського корпусу

Спеціальність 12.00.01. - Теорія і історія держави
та права; історія політичних і правових вчень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 1995

00754823 (Т)

AB 32.317

Робота виконана на кафедрі теорії і історії держави та права

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор юридичних наук,
професор **М. І. Кошбра**

Офіційні опоненти - доктор юридичних наук,
професор **В. В. Колейчилов**
- кандидат юридичних наук
А. П. Заєць

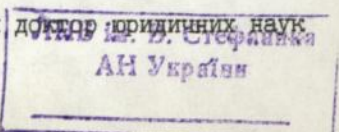
Провідна організація (установа) - Одеський університет
ім. І. І. Мечнікова

Захист відбудеться "31" травня 1995 року о " " годині на засіданні спеціалізованої вченої ради ... при Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: Київ-17, вул. Володимирська 60, Головний корпус, ауд.

З дисертаційною роботою можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету.

Автореферат розіслано "28" квітня 1995 року.

Вчений секретар спеціалізованої ради доктор юридичних наук

Н. С. Кузнецова

4B - 32.317

I. Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження

Побудова демократичної правової України передбачає вирішення різноманітних політичних і правових проблем. Одна з них - це проблема правової культури, науковий підхід до вивчення якої неможливий без врахування комплексу чинників політичного, економічного, національного та соціального характеру.

У той час, як Європа і Північна Америка через інститути буржуазної демократії протягом XVIII - XX століть рухалися в напрямку правової держави, Україна була поставлена в такі умови, за яких право фактично не мало майбутнього. Як наслідок - маємо суспільство, створене не на основі принципу верховенства права, а на основі експериментальної політики "соціальної доцільності".

Значною мірою відображається на стані правової культури як суспільства в цілому, так і окремих його індивідів той факт, що нині в Україні все загрозливішого характеру набувають деструктивні процеси (криза в сфері виробничих відносин, політичного життя суспільства, занепад морально-духовних цінностей тощо).

Спостерігається протистояння різних політичних сил, законодавчої і виконавчої влади, зруйновані управлінські структури. Має місце свавілля місцевої влади, діяльність якої визначається переважно особистими якостями керівників. Судові органи, прокуратура, міліція та інші правоохоронні структури держави часто демонструють безсилля. Поглиблюється криміналізація суспільного життя.

Ліквідація негативних явищ суспільного життя - результат багатьох факторів, серед яких важливе місце належить праву та

правовій культурі.

Не дивлячись на те, що проблеми правової культури останнє десятиліття не залишались поза увагою теорії держави та права, вона все ще недостатньо збагачена дослідженнями стану, особливостей та перспектив розвитку правової культури окремих категорій населення. Серед цих категорій депутатський корпус займає особливе місце. Адже саме рівень правової культури депутатів в значній мірі визначає не лише ступінь досконалості законів та інших рішень, що ними приймаються, але й ставлення до них з боку громадян. На жаль, ефективність депутатської діяльності громадськістю нині оцінюється досить низько, звідси переважає критичне ставлення до неї, що в умовах коли демократія в Україні тільки зароджується, є досить небезпечним.

Викладені міркування обумовили вибір теми даної дисертації.

Мету дослідження становить вивчення особливостей правової культури депутатів, обґрунтування детермінації її умовами депутатської діяльності та іншими факторами, розробка практичних рекомендацій по підвищенню рівня їх правової культури.

Мета роботи обумовила необхідність вирішення таких конкретних **завдань**:

- 1) на основі загального поняття "правова культура" розкрити зміст поняття "правова культура депутатського корпусу";
- 2) виявити основні риси правової культури депутатів;
- 3) охарактеризувати правову культуру депутатів різних ланок Рад;

- 4) визначити значення правового інформування для підвищення рівня правової культури депутатів;

- 5) показати взаємозв'язок між правовою культурою депутатів та їх правовою активністю.

Методологічним **основом** дисертаційного дослідження є такі загально та спеціальнонаукові методи як аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, системно-функціональний, соціологічний, кількісного і якісного аналізу, порівняльний, формально-логічний, історичний.

Джерельною **базою** дисертації стали результати проведеного пошукувачем конкретно-соціологічного дослідження правової культури депутатів в ряді областей України, а також дані, взяті з матеріалів сесії Верховної Ради України дванадцятого скликання, періодичних видань, зокрема офіційного видання Верховної Ради України - "Голосу України".

Теоретичною **базою** вивчення питань правової культури депутатського корпусу України є праці провідних вітчизняних вчених та вчених колишнього СРСР з філософії (Ковальзон М. Я., Коган Л. М., Уледов А. К.), соціології (Воронцов Ю. П., Соколов В. М., Ядов В. А.), історії (Вінниченко В. К., Грушевський М., Драгоманов М. П., Субтельний О.), загальної теорії держави та права (Аграновської Є. В., Алексеева С. С., Головченка В. В., Зайця А. П., Зорченка Є. А., Казимірчука В. П., Козюбри М. І., Копейчикова В. В., Крижанівського А. Ф., Оксамитного В. В., Рабіновича П. М., Сальникова В. П., Семітка А. П., Явича Л. С., Яковлева Б. Д. та ін.).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що це перша спроба системного дослідження правової культури депутатів. Пропонується відносно новий підхід щодо розуміння професійної правової культури як такої, що обумовлена не стільки професійною належністю особи, скільки ознаками, що впливають з її фактичної діяльності, що дає можливість вийти за межі традиційного розуміння проблем професійної правової культури, розширити коло її суб'єктів.

На захист виносяться такі (найбільш суттєві) теоретичні висновки, положення та практичні рекомендації, одержані в процесі дисертаційного дослідження:

- професійна правова культура - це система правових знань, уявлень, поглядів та переконань тих представників соціальних груп, діяльність яких безпосередньо пов'язана з здійсненням правотворчої та правозастосовуючої функції, а наявність відповідного комплексу правових знань є обов'язковою вимогою до них;

- відносно самостійною групою суб'єктів професійної правової культури є депутатський корпус, правова культура якого - це специфічне відображення правової культури індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому;

- на відміну від професійної правової культури юристів, правова культура депутатів формується, як правило, не в процесі здобуття ними правових знань шляхом навчання в юридичних навчальних закладах, а безпосередньо при реалізації депутатами своїх повноважень і передбачає вищий, в порівнянні з іншими категоріями населення, рівень правових знань;

- специфікою професійної правової культури депутатів є наявність в ній ознак спеціалізованої правової культури, яка визначається через комплекс лише їй властивих правових знань та можливостей щодо їх реалізації. Це обумовлено як складом самого депутатського корпусу, куди входять представники найрізноманітніших категорій населення, так й існуючою системою Рад народних депутатів;

- структура правової культури депутатів не відрізняється від структури правової культури інших категорій населення і включає в себе такі елементи як правові знання, погляди, уявлення, почуття, переконання та реальну правову діяльність. Про-

те специфіка діяльності депутатів різних ланок Рад накладає відбиток на особливості окремих структурних елементів їх правової культури, а саме на правові знання, правове мислення та вчинки;

- особливість правової культури депутатів місцевих Рад (особливо сільських) є те, що в ній переважають когнитивні компоненти, тоді як правова культура депутатів Верховної Ради України характеризується вищим рівнем правової активності. Останнє пов'язано з рівнем правових знань, який є різним для депутатів місцевих Рад і Верховної Ради України, що обумовлено колом питань, які вирішують депутати та реальною можливістю в одержанні правової інформації;

- з метою підвищення рівня правової культури депутатів пропонується поряд з традиційними формами доведення правової інформації до відома депутатів (лекції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, конференції з конкретних правових питань тощо) ширше використовувати послуги, які надають юристи депутатам, збільшити їх кількість в правовому обслуговуванні останніх.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні таких фундаментальних понять, як "правова культура", "правова культура особи та суспільства", "професійна правова культура", "правове навчання" та "правова активність".

В роботі вперше зроблена спроба аналізу стану правової культури депутатів на базі матеріалів України.

Нинішня практика депутатської діяльності в правовій сфері, на жаль, ще недостатньо охоплена статистичним аналізом. Водночас логіка суспільного життя настійно вимагає вивчення стану правової культури депутатів, тенденцій, що мають місце в конк-

ретній реальності. Саме таким шляхом можуть бути ліквідовані об'єктивні перепони на шляху теоретичного узагальнення проблем правової культури депутатів.

Практична цінність роботи.

Дисертаційна робота спрямована на вирішення актуальної проблеми підвищення рівня правової культури депутатів, від якої в значній мірі залежить процес формування незалежної Української держави. Ряд теоретичних положень, викладених в дослідженні можуть бути використані при врахуванні особливостей сприйняття правових явищ різними категоріями населення, а також при застосуванні найбільш дієвих форм і методів правового навчання депутатів.

Висновки, що містяться в дисертаційному дослідженні мають певне значення для подальших теоретичних розробок питань правової культури депутатського корпусу.

Апробація результатів дослідження: дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. По результатах дослідження опубліковані наукові статті.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

II. Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується стан її дослідженості у вітчизняній літературі, визначається мета і завдання дослідження, джерельна та теоретична база, наукова новизна й практична цінність роботи, формулюються основ-

ні положення, що виносяться на захист.

В першому розділі - "Місце правової культури депутатського корпусу в системі правової культури", досліджуються поняття "правова культура депутатського корпусу", визначаються фактори, які впливають на її формування та особливості правової культури депутатів різних ланок Рад.

Теоретичне розуміння проблем правової культури депутатського корпусу розглядається у взаємозв'язку з такими поняттями як "культура", "правова культура", "правова культура особи", "правова культура суспільства", "правова свідомість", "професійна правова свідомість", "професійна правова культура".

Велика кількість трактовок культури привела до того, що в культурологічній літературі пропонуються найрізноманітніші їх класифікації. Однак слід відзначити, що не всі вони є бездоганними. Автор приєднується до позиції, згідно з якою культура розглядається як якість, що властива суспільним явищам, і перш за все, самій людині, як суб'єкту історичного процесу. (А. К. Уледов).

В дисертаційній роботі ці міркування взяті за основу при визначенні правової культури, під якою слід розуміти якісний стан розвитку як всієї правової дійсності, так і окремих її компонентів. Правова культура властива всім сферам правового життя суспільства, пронизує ці сфери і є відповідною атмосферою життя цього суспільства.

Теоретичну основу вивчення проблем правової культури депутатів становить розробка проблем правосвідомості, а саме проблем професійної правосвідомості.

В науковій літературі існують найрізноманітніші точки зору щодо розуміння професійної правосвідомості. Найбільш переконли-

вою, на думку дисертанта, є точка зору, згідно з якою носіями професійної правосвідомості є ті суб'єкти, що виконують чітко визначені правові завдання, реалізують правові норми особливими методами і в специфічних, властивих лише даному органу формах. (А. Ф. Крижанівський, Ю. М. Грошевий, П. М. Рабінович).

Така позиція дає можливість розширити коло суб'єктів професійної правосвідомості, до яких належать не лише юристи, як вважають деякі автори (М. Я. Соколов), а й інші групи людей, практична діяльність яких безпосередньо зв'язана з правотворчістю та реалізацією права.

Саме ці положення є основними в розумінні правової культури депутатів, як правової культури особливої соціальної групи, яка визначається як системою існуючих зв'язків та відносин, що характеризують її внутрішню структуру, так і відповідними ознаками (соціально-економічними, професійними, віковими тощо). За допомогою цих ознак в структурі депутатського корпусу виділяються такі групи, які можна класифікувати за ознаками спільних інтересів, цінностей, стереотипів поведінки, групових норм та стандартів.

Правова культура депутатського корпусу обумовлена єдністю мети та завдань, що стоять перед народними депутатами і визначають їх діяльність, відрізняючись від мети та завдань, що властиві іншим соціальним групам. Це свідчить про те, що депутатам належить особливе місце в соціальній структурі суспільства. Воно логічно впливає з основної мети депутатської діяльності - представляти інтереси виборців. Останнє обумовлює наявність специфічних юридичних форм, в яких відбувається процес реалізації депутатами їх прав та виконання юридичних обов'язків. В дисертації зазначається, що такими формами є звичайні

організаційно-правові форми реалізації (сесії Рад народних депутатів, засідання постійних комісій, робота депутатів в Радах та виборчих округах тощо) та організаційно-правові форми безпосередньої реалізації (використання, виконання і додержання) прав та обов'язків депутатів.

Організаційно-правові форми реалізації депутатами їх прав та виконання обов'язків, існуючі теоретичні доробки, про які йшла мова вище, підтверджують висновок про те, що правова культура депутатів є професійною.

На думку пошукувача, значний вплив на формування правової культури депутатів має склад самого депутатського корпусу, який представлений різними верствами населення, кожна з яких містить власні характеристики. Останнє свідчить про наявність у правовій культурі депутатів елементів спеціалізованої правової культури. Крім того, в дисертаційній роботі внутрішня структура правової культури депутатів розглядається не лише з точки зору спеціалізації, враховуючи різноплановість самого депутатського корпусу (юристи, економісти, представники державних органів тощо), а й з точки зору існуючої системи Рад народних депутатів (правова культура депутатів місцевих Рад та Верховної Ради України).

Відмінність правової культури депутатів тієї чи іншої ланки Рад пов'язана з особливостями їх діяльності, які визначають потребу у відповідних правових знаннях, правових навиках, вміннях та їх рівні.

В дисертації зазначається, що виключне значення для практичної діяльності депутатів має їх індивідуальна правова культура - одна з "елементарних частинок", діалектична сукупність яких і складає правову культуру депутатів.

Автор приходиться до висновку, що правова культура депутата, як і будь-якої іншої людини, формується насамперед під впливом існуючих в суспільстві соціальних умов, суспільних відносин, культурного середовища. Це обумовлює єдність правової культури кожного індивіду суспільства. В цьому розумінні правова культура депутатів не відрізняється від правової культури інших громадян, адже до обрання особи депутатом її правова культура, як правило, позбавлена професійно-юридичних елементів. Таким чином, правовій культурі депутатів властиві всі риси, які характеризують наше суспільство в цілому, його правову культуру та правову культуру його громадян.

Використання історичного методу дослідження дало змогу прийти до висновку, що становлення правової культури на території України відбувалося досить складним шляхом. На неї, як і на інші правові явища життя суспільства, значною мірою впливали східна і західна культури як об'єктивний прояв особливого геополітичного положення нашої країни.

Автор приєднується до думки про те, що "український народ є народом західної культури - одним з найбільш багатих східними, орієнтальними впливами, але все-таки по всьому складу своєї культури й свого духу народом західним..." (М. Грушевський). Однак вплив західної та східної культури на правове життя України не був однозначним. Якщо західна культура в більшій мірі наближала український народ до європейських правових цінностей суспільного життя (з XIV ст. в землях України вже практикувалося Магдебурзьке міське право, забезпечувалася виборність самоуправи тощо), то східна культура, розпочинаючи з кінця XVIII ст. сприяла тому, що Україна поступово втрачала набуті позитивні правокультурні ознаки.

Під впливом східної культури український народ поступово втрачував свою індивідуальність, усвідомлював свою другорядність, зневірювався в можливості правовим шляхом будувати своє життя. Дуже важко витримувала національно-індивідуалістична, орієнтована на захід українська психологія жорстокий східний деспотизм російського царату, який сприяв формуванню в українського народу таких рис як провінційність, конформізм, чиновничитання тощо. Все це, на думку дисертанта, сприяло формуванню українського правового нігілізму, який проник у всі верстви населення, включаючи значну частину інтелігенції. За умов Радянської влади він набув ще більших масштабів, перетворившись значною мірою у рису національного характеру. Не позбавлені, на жаль, цієї риси також депутати.

В дисертаційному дослідженні підкреслюється, що значний вплив на правову культуру депутатів мають соціально-економічні фактори. Уявлення депутатів про право, відношення до нього в значній мірі залежить від його дієвості в реальному житті. Та, на жаль, нині воно ще не є тією силою, яка може ефективно протистояти існуванню тіньової економіки. Це пов'язано з перехідним станом, в якому перебуває українське суспільство з усіма притаманними йому ознаками консервації старих інституцій та народження нових.

За умови економічної нестабільності швидко зростає люмпенізований загал, віра якого в можливість правовим шляхом розв'язати існуючі проблеми досить мала. Саме ця частина населення, а вона досить значна в порівнянні з прошарком економічно задоволених людей, найбільш схильна до екстремістських та популістських гасел. Вона породжує своїх лідерів, висовує кандидатури в народні депутати, які досить часто не рахуються з традиціями,

звичаями, нормами в тому числі й правовими. Так, частина депутатів Верховної Ради України - це непрофесіонали. Тут маємо на увазі не їх фах за освітою, а підготовленість до роботи в органі влади загальнодержавного масштабу. Багато депутатів не працювали навіть на рівні області чи району і об'єктивно слабо підготовлені до парламентської діяльності.

В умовах соціальної нестабільності значний і, на жаль, не завжди позитивний вплив на правову культуру депутатів мають фактори юридичного порядку. Серед них важливе місце займають питання наявності розвинутої нормативної бази, яка б чітко регулювала комплекс питань, що доводиться вирішувати депутатам. Залишається досить значним коло питань, які не врегульовані нормами законів.

Інша важлива проблема, яка має безпосередній вплив на правову культуру депутатів - це проблема якості самих законів. Багато з них приймається поспіхом, без належної наукової експертизи. Має місце нескоординованість дій у галузі законотворчості. Нормам нових законів часом властивий досить абстрактний характер. Ще більш ускладнює цю проблему те, що серед депутатів мало осіб, які мають юридичну освіту.

Нині абсолютна більшість депутатів Верховної Ради (324) мають вищу освіту, серед них 58 кандидатів і 15 докторів наук (22.5%). За фахом депутати представляють найрізноманітніші професії. Але аналіз співвідношення фахівців різних галузей дає змогу зробити також висновок про певні перекоси, обумовлені нашим минулим. Так, економістів, юристів, соціологів, психологів, політологів до Верховної Ради було обрано 69 чоловік, в той час як інженерів - 89, фахівців освіти - 62, спеціалістів сільськогосподарства - 47. Наявність серед депутатів Верховної Ради

більшої кількості осіб, які мають юридичну освіту дало б змогу краще орієнтуватися в різнобарвності існуючої правової дійсності.

В дисертації підкреслюється, що зазначені фактори не існують відірвано один від одного, а знаходяться в процесі взаємодії. Так, проблеми реалізації законів депутатами досить часто пов'язані з питаннями економічного характеру, забезпеченням необхідними матеріальними і фінансовими гарантіями, які впливають на підвищення рівня політичної та соціальної стабільності. Ключовою засадою в цьому є концепція розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, які мають урівноважувати одна одну, бути важливою гарантією проти монополізації влади і порушень законності.

З усіх соціально-юридичних понять, які характеризують депутатів в правовому відношенні, підкреслюється в дисертаційній роботі, поняття правової культури - найбільш широке і суперечливе. Широке тому, що ним охоплюється як уявно-емоційне, так і дієво-практичне ставлення депутатів до правової реальності. Суперечливе тому, що воно охоплює не лише протиріччя внутрішнього світу депутатів в єдності їх помислів та реальних вчинків, але й суперечності між їх правосвідомістю, правовою культурою та системою колективних цінностей.

Дисертант зазначає, що правосвідомість депутатів охоплює як інтелектуальну, так і психологічну сторони, а саме знання права та повагу до нього. Однак вони не завжди гармонують між собою. Звідси - існування декількох типів їх співвідношення в індивідуальній правосвідомості депутатів:

а) депутат знає і поважає закон. Це ідеальний варіант, але на практиці його досить важко досягти, хоч до цього постійно

потрібно прагнути;

б) депутат знає, але не поважає закон. Така ситуація нерідко зустрічається в умовах сьогоденішнього життя, хоч і зумовлена різними чинниками - намаганням поставити свої особисті чи групові інтереси вище закону, підмінити закон політичною доцільністю, недосконалістю закону та ін.

в) депутат не знає або погано знає закон, але в силу добре розвинутого почуття справедливості - цього найабстрактнішого виразу права, поважає основні правові цінності і прагне до їх втілення в життя. Цей варіант більш властивий для депутатів низових рівнів Рад (особливо сільських), доступ яких до законодавчих знань обмежений.

г) депутат не знає закону і не має розвинутого відчуття права: ставиться до всього правового нігілістично. Це по суті найгірший варіант, який свідчить не просто про невідповідність до депутатської діяльності, а й нездатність нею займатися взагалі.

Правова культура депутатів знаходить своє відображення не лише в її інтелектуальній та психологічній сторонах (правосвідомості), а й в реальних діях. Саме єдність якісно наповненої правосвідомості депутатів та практичної діяльності по втіленню в життя, переведенню в реальні вчинки цієї правосвідомості і є їх права культура, для якої важлива наявність соціологічної та психологічної освіченості, що дає можливість з найбільшою користю реалізувати правові засоби, що знаходяться в розпорядженні депутатів, впливаючи таким чином на суспільні відносини.

Соціологічна та психологічна освіченість депутатів переплітається з їх компетентністю, яка розглядається автором не як рівнозначна чисто юридичному поняттю "компетенція", тобто обся-

гу повноважень, а як система набутих ним якісних характеристик в різних сферах діяльності (здатність до лідерства, вміння працювати з людьми, здатність надати допомогу, вміння долати невизначеність, збирати інформацію і т.д.), тобто - це та основа, на якій відбувається процес реалізації депутатом відповідних юридичних прав та виконання юридичних обов'язків.

Дисертант підкреслює, що правова культура депутатів різних ланок Рад не містить в собі відмінностей щодо структурних елементів і включає: правові знання, почуття, погляди, уявлення, правову діяльність. Але якісні характеристики зазначених структурних елементів є різні стосовно до депутатів кожної окремо взятої ланки Рад.

Головним елементом, за допомогою якого відбувається формування правових уявлень, правових установок та мотивів поведінки є правові знання. Як свідчать результати конкретно-соціологічного дослідження, проведеного автором серед депутатів місцевих Рад, не всі з них однаково усвідомлюють їх необхідність в формуванні правової культури. На запитання: "Що Ви розумієте під правовою культурою?" - 40% депутатів сільських Рад, 19% районних та 17% обласних вказали на правові знання. Як бачимо, чим вищий рівень Рад, тим процент депутатів, які розуміють під правовою культурою знання законів та інших нормативних актів зменшується. Однак це не є підставою для міркувань, що депутати сільських Рад мають вищий рівень правової культури ніж депутати районних чи обласних.

Запрограмовані варіанти відповідей передбачали, що правова культура визначається через цілий ряд положень: повагу до діючого законодавства; стан законодавства; відповідність законодавства сучасним досягненням світової цивілізації в галузі пра-

ва та неухильне його додержання; повагу до загальнолюдських правових цінностей та все разом взяте. Виходячи з цього, депутати районних Рад (65%) та депутати обласних Рад (48%) відповіли, що під правовою культурою вони розуміють цілий ряд перерахованих факторів взятих в їх сукупності. Їх правова культура та її структурні елементи знаходяться на більш високому рівні розвитку, так як не обмежуються лише рівнем правосвідомості, а піднімається до переведення правових знань, правових почуттів, настроїв в реальні правові дії.

Депутати сільських (54%) та районних (53%) Рад в більшій мірі схильні вважати, що правова неосвіченість - головна з причин правопорушень в депутатському середовищі. Формування в них правових мотивів поведінки ускладнюється відсутністю одного з необхідних елементів правової культури - правових знань, хоча конкретна поведінка депутатів не завжди відповідає знанням права та здатності до їх застосування. Значний вплив на поведінку депутатів мають мотиви протиправної поведінки: байдуже ставлення до норм права, власна (групова) вигода та егоїзм.

В дисертації зазначається, що однією з передумов побудови правової держави є належний рівень правової культури депутатів Верховної Ради України. Правова культура депутатів зазначеного рівня Рад розглядається автором з точки зору здійснення законотворчого процесу, який покликаний орієнтуватися на відповідну систему права, рівень юридичного обґрунтування створюваних законів, відношення до вітчизняного та зарубіжного досвіду і т.п.

Реалії життя свідчать, що сучасний стан нашого законодавства є далеким від бажаного. Норми нових законів досить часто характеризуються відсутністю наукового обґрунтування, технічної бездоганності, механізмів чіткого і неухильного їх вико-

ристання, виконання і застосування.

Загальноновизнаним є положення про те, що законотворчий процес, щоб бути ефективним повинен забезпечити чіткість у відповідях на питання про соціальні потреби та інтереси. Та це питання ще залишається невирішеним. Оскільки, підкреслюється в дисертації, законотворчість будується на матеріалах перспективного, програмного характеру, яких протягом короткого терміну часу було розроблено немало (маються на увазі програми щодо виходу економіки з кризового стану), то не дивно, що в стані неупорядкованості, суперечливості та невизначеності знаходиться саме законодавство.

В дисертації зазначається, що показником правової культури депутатів Верховної Ради є не кількість прийнятих законів сама по собі, а якісний стан їх змісту. Адже саме в ньому проявляється як загальний рівень культури депутатів, так і їх юридична компетентність (рівень правових знань, уміння їх застосовувати у законотворчому процесі, володіння технікою законотворчості та ін.).

Процес законотворчості характеризується органічним поєднанням трьох основних компонентів: пізнання, діяльності й результату, які в своїх діалектичних взаємопереходах складають відносно закінчений цикл законотворчості. Для того, щоб в законах адекватно відображались процеси, що відбуваються в суспільстві, необхідно постійно виявляти, вивчати та вміло використовувати об'єктивні закономірності, що спрямовують ці процеси. Характерною особливістю правової культури депутатів Верховної Ради є діалектичне співвідношення трьох видів свідомості: буденної, яка безпосередньо відображає правові відносини людей в їх повсякденному житті; практичної, побудованої на досвіді процесу

законотворчості, та наукової, пов'язаної з дослідженням тих явищ, пізнання яких необхідно для вирішення проблем законодавства.

Своєрідність законотворчості полягає в тому, що вона інтегрує, синтезує, в знятому вигляді вбирає в себе повсякденну, практичну, наукову свідомість, хоча роль кожної з них в процесі створення законів нерівнозначна. Основна роль належить науковій (теоретичній) свідомості, яка звільняє законотворчість від застарілих форм повсякденної свідомості, "піднімає" практичну свідомість до рівня розуміння закономірних тенденцій суспільного розвитку. Звідси, однак не слід, що буденна і тим більше практична свідомість депутатів Верховної Ради виступає лише в негативній якості, як протистояння науковим тенденціям законотворчого процесу. Автор підкреслює, що буденна свідомість, безпосередньо реагуючи на потреби суспільного життя, фіксує увагу законодавців на необхідності прийняття відповідних законів, їх зміні, уточненні або припиненні дії.

Будучи яскравим свідченням рівня правової культури депутатів Верховної Ради, процес законотворчості переплітається з їх загальною культурою. Безпосередній вплив останньої на свідомість, мислення, світогляд, ціннісні установки визначає правову сферу життя суспільства, його законів, вчинки, поведінку і діяльність кожного окремого депутата вищого законодавчого органу - Верховної Ради України. Не заперечуючи той факт, що на якість законів впливає безліч факторів, правова культура депутатів має зворотний вплив на загальну культуру шляхом вироблення прогресивних законів, захисту прав та інтересів громадян, послідовного проведення в життя вимог законності.

Якість законів, як показник правової культури депутатів

Верховної Ради, є результатом глибини філософського проникнення у зміст речей, справді гуманітарного підходу до них, досягнень юридичної науки, широкого використання світового досвіду, а іноді й просто здорового глузду.

В другому розділі - "Шляхи підвищення правової культури депутатського корпусу", розглядаються питання правового навчання депутатів та їх правової активності.

Правове навчання депутатів є необхідною складовою частиною формування їх правової культури. Очевидно, що без правового навчання правова культура сформуватись не може. Це спричиняє необхідність визначення основних напрямків правового навчання депутатів, з урахуванням сучасних вимог до їх професійної правової культури та особливостей діяльності депутатів кожної окремо взятої ланки Рад.

В розробці проблеми правового навчання депутатів існує багато не вирішених питань. По-перше, немає чіткого поділу на відповідні напрямки самого процесу правового навчання депутатів. По-друге, відсутній міждисциплінарний взаємозв'язок юридичної науки з психологією, соціологією в розв'язанні цієї проблеми, що не сприяє досягненню об'єктивного результату. По-третє, фактично немає проведених в Україні соціологічних досліджень з питань правового навчання депутатів.

В дисертаційному дослідженні підкреслюється, що в умовах тоталітарного суспільства правове навчання депутатів можна визначити як цілеспрямований процес впливу на депутатів, який в деякому розумінні був результатом "зручного" тлумачення їх місця та ролі в суспільному житті. За таких умов практично виключалась можливість самостійного виявлення активності та ініціативи.

Важливим є положення, згідно з яким в процесі правового навчання депутатів повинні враховуватись їх типологічні характеристики, належність до тієї чи іншої ланки Рад. Адже рівень правового навчання та й потреба в ньому буде різною для депутатів кожної окремо взятої категорії.

Правове навчання депутатів спрямоване на донесення до їх свідомості правових знань та формування на їх основі правомірної соціально-активної поведінки.

Автор додержується думки, що важливе значення для правового навчання депутатів має сам процес правового інформування. Правова інформованість депутата і знання права - тісно взаємопов'язані категорії, оскільки останні є серцевиною їх правосвідомості.

Процес доведення правової інформації до відома депутатів є складним динамічним та багатограним. Він здійснюється як цілеспрямовано - у вигляді впливу спеціалізованих і неспеціалізованих джерел правової інформації, так і нецілеспрямовано - в практичній діяльності депутатів, в процесі різноманітних відносин, в які вони вступають, виконуючи свою соціальну роль.

В загальному плані завдання всіх інформаційних джерел не зводиться лише до передачі відповідної правової інформації для депутатів, а й до роз'яснення змісту правових норм. В своїй сукупності вони складають систему правового інформування депутатів, яке може здійснюватися за допомогою різноманітних форм.

Визначаючи форми правового інформування депутатів, важливо мати на увазі цілий ряд факторів психологічного характеру, серед яких виділяється задоволення депутатів рівнем своєї правової культури, ставлення до правової дійсності, а також типову для сучасного моменту роздвоєність їх правосвідомості (одна для

виступів перед виборцями, а інша - для реальних справ). Потрібно враховувати і наявність різних потреб в тій чи іншій формі правового інформування у депутатів різних ланок Рад, а крім того - реальні можливості в наданні таких правоінформаційних послуг.

Серед форм правового інформування депутатів найважливішою є самоосвіта. Адже кількість законів, постанов, декретів, указів, розпоряджень, інструкцій, та інших нормативних актів постійно зростає. У чинне законодавство вносяться зміни, доповнення, пропонуються їх нові редакції. Навіть юристу-професіоналу важко орієнтуватися в такому потоці правової інформації. Звідси - депутату без систематичної праці з законодавством не обійтися.

Здійснювати правову самоосвіту депутатам можна рекомендувати шляхом складання планів індивідуальної підготовки, в яких максимально враховувались би такі критерії як належність депутата до відповідної ланки Рад, його освіта, потреба в правовій інформації тощ.

Характер правових знань та уявлень депутатів обумовлений, по-перше, якістю джерела інформації, по-друге, здатністю депутата осмислити, переробити, засвоїти її, утримати в пам'яті, пов'язати з іншими видами інформації, що залежать від загально-го рівня його культурного розвитку, зрілості інтелекту, рівня потреб.

В дисертації підкреслюється, що важливе значення має такий фактор, як рівень освіти. Як свідчать дані конкретно-соціологічного дослідження серед депутатів місцевих Рад найвищий рівень освіти спостерігається у депутатів районних та обласних Рад, що знаходить своє відображення в їх компетентності.

З цієї точки зору, рівень освіти депутатів місцевих Рад має

значний вплив на їх правову компетентність. Одержані в процесі конкретно-соціологічного дослідження дані свідчать, що звернення до нормативних актів та наукової юридичної літератури найбільш властиве тим депутатам місцевих Рад, які мають вищу гуманітарну та вищу технічну освіту. Це пояснюється тим, що процес вивчення та осмислення нормативних актів - справа складніша в порівнянні з даними, які можна одержати з популярних видань чи інших джерел інформації. Вона потребує від депутата чіткого логічного мислення, постійного співставлення одержаної інформації з нашою бурхливою дійсністю. Нормативний акт потребує також тлумачення, а це, в більшості випадків, краще роблять ті депутати, які мають вищий рівень освіченості.

Поряд з традиційними формами доведення правової інформації до відома депутатів (лекції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, конференції з конкретних правових питань тощо) в дослідженні пропонується знаходити можливості для забезпечення депутатів (особливо сільських Рад) послугами, що надають юристи.

Вирішенню проблеми правового інформування депутатів сприяло б запровадження в їх діяльність комп'ютерної техніки, що дало б змогу своєчасно збирати правовий матеріал, обробляти його і ефективно використовувати, а також збільшення кількості випуску юридичної літератури й літератури з правових питань спеціально для депутатів.

Визначаючи форми доведення правової інформації до відома депутатів, потрібно враховувати цілий комплекс факторів і залежностей. Але, підкреслюється в роботі, що розраховувати на глибокі зміни в їх правосвідомості лише на основі якісного правового інформування важко. Потрібні позитивні зрушення в еко-

номії та інших сферах суспільного життя. А вони, на жаль, ще не відбулися. Однак це не принижує значення правового інформування депутатів з метою досягнення більш високого рівня їх правової культури.

Фактором підвищення і одночасно показником рівня правової культури депутатів є правова активність, за допомогою якої депутати реалізують свої повноваження, вступають в різноманітні відносини, що визначаються їх правовим статусом.

За умов панування адміністративної-командної системи управління були створені такі умови, за яких депутати залишалися пасивними, а в їх свідомості міцно закріпилась досить низька оцінка власної ролі в суспільному житті. Така ситуація не може задовольняти потреби оволодіння, оскільки від депутатів чекають компетентних і рішучих дій по втіленню в життя вимог законності, вирішенню проблем, що хвилюють виборців.

Правова активність депутатів розглядається автором, по-перше, як засіб, за допомогою якого відбувається процес формування їх правових цінностей і, по-друге, - як засіб впровадження вироблених суспільством цінностей в правовий досвід депутатів, їх особову структуру. Вона в значній мірі визначає якість і ефективність правотворчої роботи, ефективність реалізації правових норм, стан правової культури народних депутатів.

У висновках зроблені основні підсумки проведеного дослідження, сформульовані пропозиції по практичній реалізації одержаних результатів.

З теми дисертаційного дослідження опубліковано такі роботи:

1. Правова культура в умовах формування української правової держави // Вісник Київського ун-ту. - 1993. Вип. 32. - С. 5-8.
2. Правове інформування депутатів місцевих Рад (за даними

соціологічного дослідження) // Місцеве та регіональне самоврядування України. - 1994. Вип. 1-2(6-7). - С. 38-44.

Тукало А. В.

Правовая культура депутатского корпуса.

Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01. - Теория и история государства и права; история политических и правовых учений.

Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко.

Киев, 1995.

Основные идеи, результаты и выводы диссертации состоят в выявлении специфики правовой культуры депутатского корпуса, а также основных направлений повышения ее уровня.

Tukalo A. V.

Legal culture of the deputies.

Manuscript

Dissertation for obtaining the degree Doctor of Philosophy in Law under the specialisation code 12.00.01. - Theory and history of the state and law; history of political and legal thought.

Kiev Taras Shevchenko National University. Kiev, 1995.

The main ideas, results and conclusions of the dissertation consist in revealing the peculiarities (specific nature) of the legal culture of deputies as well as the chief areas of elevating it's level.

Ключові слова: "правова культура", "правова культура депутатського корпусу", "правосвідомість", "професійна правосвідомість", "професійна правова культура", "правове навчання", "правова активність".

448850

AB 32.317

AB 32.317

Дисертация на звання Ученого ступеня кандидата юридических наук
на тему: "Історія політичної та правової думки в Україні"
зроблена на кафедрі історії держави та права Київського національного університету імені Шевченка
Київ, 1995

Основні напрями дослідження: історія держави та права, історія політичної та правової думки в Україні.
Методологія дослідження: історико-політичний та історико-правовий методи.

Тема А. 1

Legal culture of the deputies

Manuscript

Dissertation for obtaining the degree doctor of Philosophy
in Law under the specialisation code 12.00.01. - Theory and
history of the state and law; history of political and legal
thought.

Kyiv Taras Shevchenko National University, Kiev, 1995.

The main ideas, results and conclusions of the dissertation
consist in revealing the peculiarities (specific nature) of the
legal culture of deputies as well as the chief areas of deve-
loping it's level.

Зам.№ 10 тир. 150, ВПЦ, "Київський університет"
Б. Шевченка 14. 1995р.